

**YAZILIŞININ 600. YILINDA BİR KUTLU DOĞUM ŞAHESERİ
ULUSLARARASI MEVLİD SEMPOZYUMU**

**TÜRKİYE
DİYANET VAKFI
YAYINLARI**

Bir Kutlu Doğum Şaheseri

MEVLİD ve
SÜLEYMAN ÇELEBİ

Editörler

Bilal Kemikli

Osman Çetin

Mevlid ve Süleyman Çelebi
Bilal Kemikli-Osman Çetin

Yayın No: 476

Sempozyum ve Paneller Serisi : 45

ISBN 978-975-389-649-8

10.06.Y.0005.476

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Eylül 2010, Ankara 1.000 Adet

İLK SAY Kurulu'nun 09.02.2010 tarih ve 2/5 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 16.02.2010 tarih ve 1333 /16 sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi'nin dizgi, fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks:0 312 354 91 32

web: www.diyantevakfiyayin.com.tr.

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

BİR EDEBÎ TÜR OLARAK HİLYELER

Yrd. Doç. Dr. Zülfikar GÜNGÖR

Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara

Giriş

Yeni bir dinî kabul etmek, fertleri etkileyip değiştirdiği gibi, böyle fertlerin ağırlık kazandığı bir toplumu da değiştirmektedir. İslâm dinîni milletimizden önce kabul etmiş olan Arap ve İran toplumlarında görülen değişim, bu dinî kabul eden Türk milleti üzerinde de etkisini göstermiştir. Bu dinîn gönülden kabul edilmesi ile birlikte, hayata bakış açımız değişmiş; mimarîden, resime; müzikten edebiyata kadar hemen her alanda İslâm dinînin temel ilkelerinin etkisi görülmeye başlamıştır. İslâm dinînin toplumumuz üzerindeki etkilerinin en rahat gözlemlenebildiği alanlardan birisi edebiyattır.

Başta Fuat Köprülü olmak üzere çok sayıda edebiyat tarihçimiz, İslâm dinînin kabulünü edebiyat tarihimizin sınıflandırılması için bir dönüm noktası olarak görmüş ve edebiyatımızı, İslâm dinîni kabul öncesi; İslâm dinîni kabul sonrası ve Batı etkisi altındaki dönem olarak üçe ayırarak incelemişlerdir. Edebiyat tarihimizin en uzun ve en çok eser verilen dönemi, İslâm dinînin kabulü ile başlayan dönemdir. Hem şekil hem de muhteva açısından köklü değişikliklerin gözlemlendiği bu dönem edebiyatımıza, İslâm dinînin ve bu dinîn peygamberi olan Hz. Muhammed'in etkisinin yoğunluğu sebebiyle, İslâmî Türk Edebiyatı veya Ümmet Çağı Türk Edebiyatı gibi isimler verilmiştir.

İslâm dinîni kabulle birlikte, Arap ve İran Edebiyatlarının etkisiyle, Türk şiirinde hece vezninin yanısıra aruz vezni kullanılmaya başlamış; gazel, kaside, mesnevî, rubâî vb. nazım şekilleriyle şiirler ve kitaplar yazılmıştır. İslâm dinînin edebiyatımız üzerindeki asıl etkisi muhtevada kendinî göstermiş; İslâm dinînin temel kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet, edebiyatımızın temel kaynağı hâline gelmiş ve bunlardan beslenen yeni dinî-edebî türler ortaya çıkmıştır.

Cenâb-ı Hakk'ın birliğini işleyen tevhîd manzumeleri, kulun Allah'a olan ihtiyacının ve bağışlanma talebinin dile getirildiği münâcâtlar, Allah'ın isim ve sıfatlarının açıklandığı Esmâ-i Hüsnâ tercüme ve şerhleri, Türkçe Satırlararası Kur'ân tercüme ve şerhleri, İslâm dininin etkisiyle edebiyatımızda ortaya çıkan yeni dinî-edebî türlerin başında gelmektedir. Bunlara ek olarak, konusunu Hz. Muhammed'in hayatı ve onun hadislerinden alan; siyerler, Mevlidler, mi'râciyeler, kırk ve yüz hadis çeviri ve şerhleri, mucizâtı'n-Nebî, gazavâtı'n-Nebî, şefâatnâme vb. dinî-edebî türleri de saymalıyız. Biz bu tebliğimizde, konusunu Hz. Muhammed'in oluşturduğu dinî-edebî türlerimizin en başta gelenlerinden birisi olan hilyeler hakkında bilgi vereceğiz.

Hilye Kelimesinin Anlamı

Arapçada süs, bezek, vasıflandırmak, nitelendirmek, yaratılış, suret, sıfat, değerli taşlar ve madenlerle yapılmış süs ve insanın dış görünüşü¹ gibi anlamlara gelen Hilye kelimesi Arapça bir isimdir. Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde (Ra'd 13/17, Nahl 16/14, Fâtır 35/12, Zuhuruf 43/18) geçmiştir; süs ve zînet anlamında kullanılmıştır. Birçok hadiste de sözlük anlamlarına uygun olarak kullanılan hilye kelimesi, şu rivayette ise ıstılahî anlamı olan Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerini ifade etmektedir: "Hz. Hasan (r.a.) naklediyor: Peygamber Efendimizin hilyesini çok iyi bilen dayım Hind b. Ebi Hâle'ye Hz. Peygamber'in üstün vasıflarını sordum ve olduğu gibi belleyip hafızama nakşetmek için bana ondan bahsetmesini ricâ ettim".²

Arapçada yukarıda verdiğimiz anlamları belirtilen hilye sözcüğüne bazı Türkçe sözlüklerde ise şu manalar verilmiştir: "Süs, zînet, zîb, sıfat-ı hasene, sûret-i hasene"³; insanın medâr-ı temâyüzü olan evsâf-ı hâriciyyesi, zinet süs, bezek"⁴; "süs, zinet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz"⁵. Ancak Türkçe sözlüklerde hilye kelimesinin yukarıdaki lugat anlamlarının yanı sıra dilimizde zamanla kazandığı şu anlamları da verilmiştir: "Fahr-i Kâinat Efendimizin evsâf-ı mübârekesi ve bundan bahseden kitap: Hilye-i Hâkânî."⁶; "hilye-i şerîfe -tavsîfî- Cenâb-ı

¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab (I-VII)*, Kahire t.y., II/985; Ahmed ez-Zâvî et-Tâhir, *Tertîbü'l-Kâmûsü'l-Muhît (I-III)*, Kahire 1970, I/701.

² Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul 1997, s. 65-66.

³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1987, s. 558.

⁴ Hüseyin Kazım Kadrî, *Türk Lugatı (I-III)*, İstanbul 1928, II/563.

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1978, s. 442.

⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 558.

Nebiyî-i muhteremin evsâf u secâyâ-yı âliyesini hâvî kitap ve levhâ"⁷; "Hz. Muhammed'in mübârek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan manzum veya mensur eser. Hilye-i şerîf: Hz. Muhammed'in yazıyla yapılmış portresi."⁸

Yukarıdaki bilgilerden dilimizde hilye kelimesinin, Hz. Muhammed'in bedenî özelliklerinden, vücûd yapısından ve azalarının fizikî durumundan bahseden kitap ve levhalar için kullanılan bir terim hâline geldiğini anlamaktayız. Hilye kelimesi ıstılahî anlamı içerdiği durumlarda; *hilye-i şerif*, *hilye-i saadet*, *hilye-i nebî* veya *hilye-i nebevî* gibi tamlamalar şeklinde kullanılmaktadır.

Hilye kelimesinin kavramsal anlamını, manzum hilye şairlerimizden Âşık Kadrî ise şöyle belirtmiştir:

"Hilyenin ma'nâsı ey hüsn-i melek

*Vücûd-ı Nebî'nin ta'rifî demek "*⁹

Hilye Türünün Ortaya Çıkışı ve Arap Edebiyatında Hilyeler

Müslüman milletlerin edebiyatlarında hilye-i Nebevî türünün ortaya çıkmasının en başta gelen sebebi, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Müslümanlar için en güzel örnek (usve-i hasene) olarak takdim edilmesidir¹⁰. Buna ilaveten Hz. Muhammed'in yüce bir ahlâka sahip olduğunu¹¹; âlemlere rahmet olarak gönderildiğini¹²; ona itaat etmenin Allah'a itaat etmek¹³ olduğunu bildiren ayetler, Müslümanlar nazarında Hz. Peygamber'i bütün insanlardan üstün bir konuma getirmiştir. Bu sebeple her Müslüman, Hz. Peygamber'i kendine örnek alabilmek için onun hayatını ve şahsiyetini bütün yönleriyle tanımayı kendisi için en temel görev bilmıştır. Bunun sonucunda da, başta Arap edebiyatı olmak üzere Müslüman milletlerin edebiyatlarında siyer edebiyatı denilen, geniş bir bibliyografya oluşturacak kadar çok eserler yazılmıştır.

⁷ Hüseyin Kazım Kadrî, *a.g.e.*, II/563.

⁸ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 442.

⁹ Âşık Kadrî, *Hilye-i Şerif*, vr. 3b.

¹⁰ Ahzab Sûresi 33/21.

¹¹ Kalem Sûresi 68/4.

¹² Enbiyâ Sûresi 21/107.

¹³ Nisâ Sûresi 4/80.

Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer-i nebî sahasındaki eserlerin temel kaynakları, başta Kur'an'da Hz. Peygamber'den bahseden ayetler olmak üzere; Hz. Muhammed'i dünya gözüyle görmüş, ona inanmış ve mücadelesinde ona destek olmuş sahabe neslinin onun hakkında bilgiler verdiği rivayetlere dayanmaktadır. Peygamber'e olan bağlılık ve sevgisini "anam babam sana feda olsun (fidâke ebî ve ümmî)", sözleriyle semboleştiren sahabe nesli, kendi canları dâhil, sahip oldukları her şeyden çok onu sevmişlerdir. Onlardaki Peygamber sevgisi; Rasulullah'ın vefatı sırasında yaşları küçük olduğu için onu iyi hatırlayamayan genç sahabeler ile peygamberlerini dünya gözüyle görmeden inanan müminlerin gönüllerinde bir hasrete, bir özleme dönüşmüştür. Bu özlemi gidermek için Allah Rasulünü dünya gözüyle görmüş olan ashabdan, onun hakkında bilgiler sorulmuş ve bunun neticesinde Peygamberimizin hilyesi ile ilgili bilgiler de derlenmeye ve konuyla ilgili eserler yazılmaya başlamıştır.

Hilye-i Nebevî ile ilgili rivayetler, başta Hz. Ali ve Hind b. Ebî Hâle olmak üzere ashabin önde gelenlerinden nakledilmiştir. Bu iki ravinin rivayetleri en geniş, en ayrıntılı bilgiler içermekte ve Hz. Muhammed'in bedenî özelliklerini ser-tâ-kadem/baştan ayağa olacak şekilde sunmaktadırlar. Diğer ravilerin rivayetleri ise daha kısadır. Bunlarda Hz. Peygamber'in bir veya iki organının fizikî özellikleri sunulmuştur. Hz. Ayşe, Ebû Hureyre, Enes b. Mâlik, Berâ b. Azib, Câbir b. Semûre, İbn Abbas, Abdullah b. Ömer, Ümmü Ma'bed hilye-i Nebevî ile ilgili rivayetleri olan sahabeden bazılarıdır.

Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerinin anlatıldığı hilye-i Nebevi ile ilgili bilgiler, öncelikle hadis ve siyer kitaplarında yer almış, daha sonra hadis âlimi Tirmizî (ö. 279/892) tarafından derlenen *Kitâbü's-Şemâil* adlı eserin baş tarafında bir araya toplanmıştır. Böylece hilye, Hz. Peygamber'in ahlâk ve davranışlarından bahseden şemâil türünün bir parçasını oluşturmuştur. Hilye-i Nebevî ile ilgili rivayetlerin nakledildiği diğer önemli kaynak eserler şunlardır:

Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü'l-Menâkıb, V/583-606; İbn Sa'd, *Tabakat*, I/410-431; Buhârî, *el-Cami'u's-Sahîh*, Bâbu sıfâtı'n-Nebî (s.a.s.); Müslim, *el-Cami'u's-Sahîh*, Fezâil, IV/1782; Hakîm, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*; II/600 vd.; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I/5-10; İbn 'Abdü'lberri, *el-İsti'âb*, I/13-41; İbn 'Asâkir, *Târîhu Medineti Dımeşk*, III/247-386; İbnü'l-Esîr,

Üsdü'l-Gâbe, I/13-34; Nevevî, *Tehzîbü'l-Esmâ*, I/21-44; Belâzûrî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I/386-396.¹⁴

Daha sonraları yukarıda isimleri verilen temel kaynaklarda nakledilen konuyla ilgili rivâyetleri toplayan, bunları açıklayan müstakil risâleler ve kitaplar yazılmıştır. Arap Edebiyatı'ndaki müstakil hilyelerden bazılarının yazar ve eser isimleri şunlardır:

El-Mâlâtî, Süreycâ b. Muhammed b. Süreycâ Zeynü'ddîn el-Mısrî (ö. 788/1386), *Halbetü'l-Muktefâ fi Hilyeti'l-Mustafâ*.

Abdü'l-Ganî b. İsmâil en-Nablûsî (ö.1143/1731), *İzâletü'l-Hâfâ an Hilyeti'l-Mustafâ*.

Abdurrahman b. Abdülkadir el-Geylânî (ö.1200/1785), *Mir'âtü'l-Hüsni'l-Bâdî fi Hilyeti'r-Rasûli's-Şâfi*.

Türk Edebiyatı'nda Hilyeler

Siyer edebiyatının bir kolu olan Hilye-i Şerife ile ilgili müstakil eserlerin edebiyatımızdaki ilk örnekleriyle ancak XVI. yüzyılda karşılaşırız. Hilye konusunda müstakil eserler yazılmadan önce Arap Edebiyatı'nda olduğu gibi, bizde de konuyla ilgili bilgilere Siyer-i Nebîler, Mevlid-i Nebîler, Şemâiller ve bazı dinî mesnevîlerde rastlamaktayız.

Süleyman Çelebi (ö. 825/1422), Bursa'da 812/1409 tarihinde nazm ettiği *Vesiletü'n-Necât* adlı *Mevlidin*in "Ba'zı evsaf-ı Muhammed Mustafa aleyhi's-salâtü ve's-selâm" ve "Fî-beyânı mu'cizâtı'n-Nebiyî sallallâhu aleyhi ve selem" başlıklı bölümlerinde toplam sekiz beyitte Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerinden bahsetmiştir. Buralarda, onun alınının ay gibi olduğu, Yusuf peygamber gibi güzel yüzlü, tatlı sözlü, güzel cemâl sahibi olduğu, gölgesinin yere düşmediği, dişlerinin ve tırnaklarının inci gibi, göğsünün nûr gibi parlak, saçlarının misk kokulu olduğu, sırtında peygamberlik mührü bulunduğu bilgileri verilmiştir¹⁵. Amil Çelebioğlu, 842/1438-1439'da yazılmış olan Arif'in *Vefâtü'n-Nebî* adlı mesnevîsinde, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in evsafını anlattığı bir bölümün olduğunu kaydetmiştir¹⁶. Bu örnekler hilye ile ilgili kısa bilgilerdir. Tespitimize göre, hilye-i Nebevî türü ile ilgili müstakil eserler

¹⁴ Ali Yardım, *a.g.e.*, s. 45'deki dipnotlar.

¹⁵ Süleyman Çelebi, *Mevlid*, (Haz. Necla Pekolcay), İstanbul 1992, 100-107 ve 119-123.

¹⁶ Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (XV. y.y.'a kadar)*, Kitabevi, İstanbul 1999, s.305.

yazılmadan önceki en geniş bilgi ise, Yazıcıoğlu Muhammed Bican (ö. 855/1451) tarafından yazılan ve manzum bir siyer olan **Muhammediye** adlı eserin "Faslün fi Sıfâtı'n-Nebî"¹⁷ başlıklı bölümünde verilmiştir. Burada yirmi yedi beyitle Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerinden bahsedilmiştir.

Arap edebiyatı'nda olduğu gibi, yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşıldığı gibi, bizde de önceleri hadis, siyer, *Mevlid* gibi eserlerde görülen hilye ile ilgili bilgiler zamanla müstakil eserler hâlinde derlenmiştir. Hilye ile ilgili rivayetler önce, kelime kelime Türkçe'ye tercüme edilmiş, sonra bunların şerhleri yapılmış; daha sonraları da şiir ve levha şeklinde eserler meydana getirilmiştir.

Türk edebiyatında hilye sahasında ortaya konulan eserleri muhteva ve şekil açısından şöyle inceleyebiliriz:

Şekillerine Göre Hilyeler:

1. Mensûr Hilye-i Nebevîler

Hadis ve Şemâil türü eserlerdeki Hilye-i Nebevî ile ilgili rivayetlerin kelime kelime tercümeleri veya şerhleri şeklinde yazılan eserlerdir. Kütüphanelerimizdeki mecmua türündeki yazma eserlerin içinde, birkaç varaklık küçük bölümler hâlinde hilye ile ilgili hadislerin tercümeleri bulunmaktadır. Bu tercümeleri yapanlar belli değildir ve bu tür çalışmalar müstakil eser niteliği taşımamaktadır.

Hilye-i Nebevî türüne ait müellifi bilinen en eski mensur hilye, Şeyhü'l-İslâm Hoca Sadettin Efendi (ö. 1008/1599)'nin *Hilye-i Celîle ve Şemâil-i 'Aliyye* adlı eseridir. Müellifi bilinen diğer bazı mensur hilyeler ise şunlardır:

Abdullah b. Şâkir b. Mustafa Elbistânî Yemlihâ-zâde, *Hilyetü's-Şerîfe ve'n-Na'tu's-Seyyime*; Ahmed b. Receb el-İstanbûlî, *Nüzhetü'l-Ahyâr Fi Şerh-i Hilyeti'l-Muhtar*; Ahmet Şemsî Halvetî, *Hilye-i Şerîfe*; Akkirmânî Mehmed Efendi (ö. 1174/1760-1761), *Şerhu Hilyeti'n-Nebî*; Ali Molla, *Hilye-i Şerif-i Rasulullah*; Fethi Mehmet Ali Efendi (ö. 1274/1857), *Hilye-i Saâdet Tercümesi*; İbn-i Kemâl Paşa, *Hilye-i Şerîfe Şerhi*; İsmâil Sâdık Kemal b. Muhammed Vecihî Paşa, *Hilye-i Şerîfe-i Cenâb-ı Peygâmberi*; Mantıkî Mustafa Efendi (ö. 1244/1828), *Mufassal Hilye-i Şerîfe*; Müstakim-zâde Süleyman Sa'düddin Efendi (ö.1202/1787), *Hilye-i*

¹⁷ Amil Çelebioğlu, *Muhammediye*, MEB Yay., İstanbul 1996, II/125-127.

Nebeviyye ve Hulefâ-i Erbâ'a; Vahdî İbrahim b. Mustafa (ö. 1126/1714), *Terceme-i Hilye-i Şerîf*; Vecdî Ahmed, *Hilye-i Nebî*.

Ahmed Cevdet Paşa ise, *Kıyas-ı Enbiyâ* adlı eserinde hilye-i Nebevî ile ilgili rivayetlerde nakledilen bilgilerin tamamını derleyerek güzel bir mensur hilye meydana getirmiştir. Bazı hattatlar tarafından hilye levhalarında da kullanılan bu mensur hilyeyi burada örnek olarak veriyoruz:

“Rasûl-i ekrem ve fahr-i âlem Muhammedi'l-Mustafâ (s.a.s.) Hazretleri hilkatce ve ahlâkca nev'-i benî Âdem'in ekmeli idi. Hep Enbiyâ-i ızâm (a.s.) Hazerâtı tâmmü'l-a'zâ ve güzel yüzlü olup Habîb-i Hudâ onların en güzeli idi.

Mübârek cismi güzel, hep a'zâsı mütenâsib, endâmı gâyet matbu', alnı ve göğsü ve iki omuzlarının arası ve avuçları geniş, boynu uzun ve mevzûn ve gümüş gibi saf, omuzları, bazuları ve baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri ve parmakları kalınca idi. Mübârek karnı göğsüyle ber-â-ber olup şişman değil idi ve ayaklarının altı çukur olup düz değil idi. Uzuna karîb orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü kuvvetli idi. Ne zaîf ne semûz, belki ikisi ortası ve sık etli idi. Mübârek cildi ise ipekden yumuşak idi.

Kemâl-i i'tidâl üzre büyük başlı, hilâl kaşlı, çekme burunlu, az değirmi çehreli ve söbüce yüzlü idi. Şişman yüzlü ve yumru yanaklı değil idi. Kirpikleri uzun, gözleri kara ve büyücek ve iki kaşının arası açık, fakat kaşları birbirine karîb idi ve iki kaşının arasında bir damar var idi ki vakt-i gazabda kabarup görünür idi.

O Nebiyy-i müctebâ ezherü'l-levn idi, yani ne kireç gibi ak ne de karayağız belki ikisi ortası ve gül gibi kırmızıya mâil beyaz ve nûrânî ve berrâk olup mübârek yüzünde nûr leme'ân ederd. Dişleri inci gibi âb-dâr u tâb-dâr olup söylerken ön dişlerinden nûr saçılır, gülerken fem-i sa'âdeti bir latîf şimşek gibi ziyâlar saçarak açılır idi.

Saçları ne pek kıvırcık, ne de pek düz idi ve saçlarını uzattığı vakit kulaklarının memelerini tecâvüz ederd. Sakalı sık ve tâm idi. Uzun değil idi ve bir tutamdan ziyâdesini alırdı. Âlem-i bekâyâ rihlet buyurdıklarında saç sakalı henüz ağarmağa başlamayıp başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl var idi.

Cismi nazîf, kokusu latîf idi. Koku sürünsün sürünmesin teni ve teri en güzel kokulardan a'lâ kokardı. Bir kimse onunla musâfaha etse

bütün gün onun râyiha-ı tayyibesini duyardı ve mübârek eliyle bir çocuğun başını mesh etse râyiha-ı tayyibesıyla o çocuk, sâir çocuklar arasında ma'lûm olur idi. Doğduğu vakit dahi nazîf ve pâk idi ve sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuş idi.

Havâssı fevkalâde kavî idi. Pek uzaktan işitir ve kimsenin göremeyeceği mesâfeden görür idi. Hep harekâtı mu'tedil idi. Bir yere azîmetinde acele ve sağ ve sola meyl etmeyip kemâl-i vekâr ile doğru yoluna gider ve fakat sûrat ve suhûlet ile yürür idi. Şöyle ki, âdeta yürür gibi görünür lâkin yanında gidenler sûrat ile yürüdükleri hâlde geri kalırlar idi. Elhâsıl cüz-i sâlisde beyân olunduğu üzere en mükemmel ve müstesnâ sûretle yaratılmış bir vücûd-ı mes'ûd ve mübârek idi.

Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Kimseye fenâ söz söylemez ve kimseye bed mu'âmele eylemez ve kimsenin sözünü kesmez, mülâyim ve mütevâzı idi. Haşîn ve galîz değil idi. Fakat mühîb ve vakûr idi. Bi-hûde söz söylemezdi. Gülmesi dahi tebessüm idi. Onu ansızın gören kimseyi mehâbet alırdı ve onunla ülfet ve musâhabet eyleyen kimse ona cân u gönülden âşık ve muhîb olurdu..."¹⁸

2. Manzum Hilye-i Nebevîler:

Manzum hilye-i Nebevî sahasında ilk eser Şerifî mahlaslı bir şairimize aittir. İki yüz elli beş beyitlik *Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl* adlı eser Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'e takdim edilmiştir. Yazıldığı tarih tam olarak bilinmemekle birlikte Şehzade Beyazıt'a takdim edildiğinden hareketle, risâlenin bu şehzadenin vefat tarihi olan 969/1562'den önce yazıldığını söylememiz mümkündür.

Hilye-i Nebevî türünün en meşhur eseri, XVI. yüzyıl şairlerimizden Hâkânî Mehmed Efendi'nin *Hilye-i Hâkânî*'sidir. Yedi yüz on beş beyitlik bu mesnevî 1007/1598 yılında nazmedilmiştir. Kendisinden sonra yazılan hemen hemen tüm manzum hilyelere kaynaklık eden bu mesnevînin çok sayıda yazma nüshasının yanısıra, hem Osmanlı hem de latin harfleriyle baskıları da yapılmıştır.

Manzum hilyeler içerisinde 1020/1611 tarihinde yazılmış olan Mehmed adlı şairimizin *Gülistân-ı Şemâil* adlı mesnevîsi, türün edebî teşbih unsurları bakımından en zengin örneklerinden birisini

¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1331, I/364-366.

oluşturmaktadır. Hakanî'ye çok yakın bir zamanda yazılan bu mesnevîde Hakânî etkisi yoktur, tamamen orijinal bir eserdir.¹⁹

Türün bilinen en son örneği ise; Mustafa Fehmi Gerçekler'in 22 Zilhicce 1360/10 Birincikânun 1942 tarihinde yazdığı **Hilye-i Fahr-i Alem**'dir.²⁰

Manzum hilye-i Nebevîler, konuyla ilgili hadislerin manzum şerhleri gibidir. Bu eserler, çok sayıda ayet ve hadis iktibas ve telmihleriyle dinî bakımdan zengin muhtevaya sahip oldukları gibi; Hz. Peygamber hakkındaki teşbihler ve kullanılan sanatlar açısından da çok değerlidir. Bu tür eserlerde Hz. Peygamber'in tavsifi yapılırken klasik edebiyatımızda sevgili için kullanılan teşbih unsurlarına sıkça başvurulmuştur. Yüzünün güneşe, aya, mushafa, aynaya, güle, Kâbe ve kibleye; gözlerinin aya, nura, âhuya, bâdeme; kirpiklerinin oka, kılıca, mushaf satırına; kaşlarının hilâle, kılıca, hançere, râ ve nûn harflerine; ağzının hokkaya, âb-ı hayâta; dişlerinin inciye, dolu tanesine, meşaleye, şem'e vs. benzetilmesi ve diğer vücut azalarıyla ilgili de benzer teşbih unsurlarına başvurulması, Hz. Muhammed'in bir sevgili olarak kabul edilmesindedir²¹. O bütün Müslümanlara göre, en çok sevilen insandır ve hem bedenen hem de ahlâken üstün niteliklere sahip kimsedir. Edebiyatımızda kaleme alınan nanzum hilyeler, mesnevî nazım şekliyle yazılmış; didaktik ve ilmî bir üslup kullanılmıştır.

XVI. yüzyılda başlayıp hâlen devam etmekte olan bu gelenek çerçevesinde yazılan eserlerin asırlara göre dağılımı şöyledir:

XVI. Yüzyıl:

Şerifi, *Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl*, 969/1562'den önce.

Hakânî Mehmed Efendi, *Hilye-i Hâkânî*, 1007/1598.

XVII. Yüzyıl:

Mehmed, *Gülistân-ı Şemâil*, 1020/1611.

¹⁹ Eser ve metni için bkz. Zülfikar Güngör, *Türk Edebiyatı'nda Türkçe Manzum Hilye-i Nebevîler ve Nesimî Mehmed'in Gülistân-ı Şemâil'i*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi Ankara 2000.

²⁰ Hilye türü ve bu konuda yazılan eserler hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Zülfikar Güngör, a.g.t.; Veli Aras, "Hilye ve Hilyeler", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, IV/235-238; Mustafa Uzun, "Hilye", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII/44-47.

²¹ Manzum hilyelerdeki teşbih unsurları için bkz. Zülfikar Güngör, a.g.t., s. 117-152.

Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Hilye-i Rasûlullâh*, 1038/1629'dan önce.

Mustafa Nüvâzî, *Riyâzü'l-Hilye*, 1049/1639.

Bosnalı Mustafa, *Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî*, 1064/ 1654.

Cenâb Nurî Kastamonu, *Hilye-i Manzume-i Rasûlullah*, 1085/1674.

Nahifî Süleyman, *Hilyetü'l-Envâr*, 1099/1688.

Selimî Dede, *Hilye-i Nebî*, 1100/1689'dan önce.

Hayrullah Hayri Efendi, *Hilye-i Şerîf*, 1111/1699.

XVIII. Yüzyıl:

Hâkim Mehmed Efendi, *Hilye-i Hâkimâ*, 1152/1739.

Ârif Süleyman, *Hilye-i Nebi*, 1171/1758.

XIX. Yüzyıl:

Mehmed Necib Efendi, *Hilye-i Hâkânî'ye Nazire Olan Bir Mesnevî*, 1259/1843.

Ruscuklu Fethi Ali, *Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye*, 1259/1843.

XX. Yüzyıl:

Âşık Kadri, *Hilye-i Şerif*, 1 Ramazan 1350/10 Ocak 1932.

Mustafa Fehmî Gerçeker, *Hilye-i Fahr-i Alem*, 22 Zilhicce 1360/10 Birincikânun 1942.

Türk Edebiyatı'ndaki manzum hilye-i Nebevîlere örnek olarak, türün bilinen ilk eseri olan Şerîfî'nin *Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl'*ünden ilgili bölümü veriyoruz:

"Der-zikr-i evsâf-ı Rasûl-i bâ-safâ

Elâ ey sâdikân çû subh-ı sâdik

Açayın mahzen-i dürr ü hakâyık

İşit kim nicedür esrâr-ı vahdet
Anuñla def olur gavgâ-yı kesret

Ne yüzden gösterür gör 'ayn-ı ma'nî
Hakikat bahrinüñ dürrünü ya'nî

Ser-â-ser cümle-i insân ey cân
Hemân deryâdurur bî-hadd ü pâyân

Bu bahr içre feemmâ bir güher var
Odur matlûb-ı 'âlem anla ey yâr

Muhammed'dür o fahr-i dü-cihândur
Anuñ vasfi sürûr-ı câvidândur

Ne hurşîd-i cihân-ârâdur eyâ
Dü-'âlem lem'asından oldu peydâ

Sorarsan nicedür ol sûret-i hûb
Bilinür vasf-ı pâkiyle o mergûb

Müdever idi re's-i nâzenîni
Küşâde idi hem meh-veş cebîni

Çatık kaşluyiken ol 'âlî server
Hilâle benzedür anı görenler

*Siyeh çeşm idi ol nûr-ı hidâyet
Var idi çehresinde key safâvet*

*Şu denlü idi kim bî-misl u garrâ
Dehâmı gonce-i ter idi gûyâ*

*Anuñ lü'lü' dişi seyrek idi hem
Virürdi meh gibi fer güldüğü dem*

*Teni mâyildi aga bugday eñlü
Olurdi ehl-i gam gördükde hoş-rû*

*Ser-â-ser nûr idi ol Şâh-ı manzûr
Şeb-i kadr içre rahşân idi san nûr*

*Miyâne kad idi ol hûb u ra'nâ
Nihâl-i cân gibi mevzûn u zîbâ*

*Ten-i pâkinde kıl yogidi bî-şek
Meger bir hat göğüsden nâfeye dek*

*Kulağı küçük idi saçı sünbül
Nihâl-i cânda bitmiş san iki gül*

*Eli irişür idi dizlerine
Uyardı 'uzv-ı pâki birbirine*

*Degirmen çekmeden Şâh-ı cihânun
Yarıklar var idi destinde anun*

*Yamardı eskise esvâbın ol Şâh
Kılurdu fakrine ol fahr her gâh*

*Riyâzet çekmeden ol Şâh-ı 'âlem
Degerdi karnı arkasına her dem*

*Salunmasın diyu açlıktan ol mâh
Yüregi üzre taş bağlardı her gâh*

*Yazılmışdı ten-i pâkinde rûşen
Bu beytin ma'nisi ber-vech-i ahsen*

*Yürü her kanda istersen Habîbâ
Ki sen mansûrsun her yerde cânâ*

*Nübüvvet hâtemin zahrında zâhir
Görürdü nûr-veş kim olsa nâzır*

*Rasûlüñ vasfına tergîb idenler
Olurlar mülk-i 'ukbâ içre server*

*Anuñ evsâfına kim olsa râgîb
Olur 'ukbâda kendiyle musâhib*

'Aceb mi hilye-i mahbûb-ı Rahmân
Kılursa râgıbın mesrûr u handân

Kılan Hak'dan ümîd-i fazl u rahmet
Bu vasf-ı pâke itsün cânla 'izzet

Safâvetle bulan îmân-ı kâmil
Sever zikr-i Rasûlü şübhesüz bil

Hudâ ister bahâne çün 'atâya
Ne 'aczi var ola nâzır bahâya

Bir avuç topraga lutfle bakdı
Sa'âdet bezmine şem' itdi yakdı

Odur lâyıq-ı hakikat ululara
Bakup sengi kılalar la'l-i pâre

Ululuk hod hemânâ zi'l-Celâl' üñ
Celîl u bî-zevâl ü lâ-yezâl' üñ

N'ola bir zerre hâki bî-vücûdı
Bakup âyine kılrsa lutf u cûdı²²

Manzum hilye yazma geleneği günümüzde de müstakil şiirler şeklinde devam etmektedir. Cumhuriyet dönemi edebiyatımızın önde

²² Şerîfî, *Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl*, Süleymaniye Kütüphanesi Murat Paşa Bölümü, No: 330, vr. 7b-9a

gelen şairlerinden Necip Fazıl Kısakürek'in *Esselam* adlı manzum siyerinde, Mukaddes Şekil başlıklı aşağıdaki şiir bu türün en güzel örneklerinden birisidir:

*"Asîller içinde asîl soy;
İbrahim Resule varan boy...
Ne zaif, ne toplu, tam nispet..
Ortayken uzuna yakın boy.*

*Benzi de hem beyaz, hem esmer..
Saçından siyahlık nur emer.
Dudaklar bir şiir, kıvrımdan;
Burnunda çok hafif bir kemer.*

*Ya gözler?.. Madeni siyahın;
Sakalsa, bestesi gümrahın.
Düşün ki, İlâhî aşka denk,
Çizdiği o çehre Allah'ın.*

*Dişleri yontulmuş âhenkten
Diş diş nur, diş diş nur, hevenkten.
Ne desin çizgiler ve renkler?
O bir ruh, çizgiden ve renkten...*

*Teninin ipekti dokusu;
Yoktu hiç buruşmak korkusu.
Eller ki, değdiği her yerde,
Kalırdı günlerce kokusu.*

*Sahabi diyor ki: "O'na dik,
Baktıkça her defa göz eğdik.
Görünüş, O'nda tüm değildi;
Yanardık O'nu tüm görseydik." 23*

Ayrıca günümüz ilahiyat hocalarından Hayreddin Karaman'ın;

*"Ne uzun ne kısa kararında boy
Soyu İbrahim'den, ne asil bir soy
Saçları hoş, siyah, dalgalı bir koy
Kemâlini giydir beni benden soy
Varlığın ma'suku cemalin göster
Bu kul varlığından soyunmak ister" 24*

dizeleriyle başlayan on altı bendlik şiiri de bu türe ait güncel güzel bir örnektir. Ayrıca yine Hayreddin Karaman, *Hilye-i Hakânî*'yi 7+7 hece vezniyle sadeleştirerek yayınlamıştır. Onun bu sadeleştirilmesi bu türün günümüzdeki en son manzum örneği sayılabilir.

Muhtevalarına Göre Hilyeler:

Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerini konu edinen hilye-i Nebîleri örnek alarak, toplum için numune olabilecek güzel niteliklere sahip kişileri de tanıtmak amacıyla hilyeler yazılmıştır. Bu tür eserlerden bazıları şunlardır:

Hilye-i Enbiyâ: Hz. Peygamber'in dışındaki diğer peygamberlerin hilyelerinden bahseden eserlere denir. Neşâtî Ahmed Dede'nin *Hilye-i Enbiyâ* adlı eseri bu türün en meşhur örneğidir.

Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn: Hulefâ-yı Râşidîn olarak anılan ilk dört halifenin hilyelerinin anlatıldığı eserlerdir. Bu türe ait en meşhur örnek, Cevrî İbrahim Çelebi'nin *Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn* adlı manzum eseridir.

²³ Necip Fazıl Kısakürek, *Esselâm*, Büyük Doğu Yay., ty., s. 104-105.

²⁴ Hayreddin Karaman, *Gönüllerin Süsü, Hanelerin Zineti Peygamberimizin Şekil ve Şemâli*, İstanbul 2008, s. 8.

Hilye-i Aşere-i Mübeşşere: Hz. Peygamber tarafından, yaşarken cennetlik oldukları kendilerine müjdelenen on sahabenin hilyelerinden bahseden eserlere denir. Bu on sahabe şu isimlerden oluşmaktadır: Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Saîd b. Zeyd ve Sa'd b. Ebî Vakkâs. Bu konuyla ilgili Güftî el-Edirnevî'nin *Hilye-i Aşere-i Mübeşşere*'si önemlidir.

Hilye-i Haseneyn: Peygamberimizin iki torunu olan Hz. Hasan ve Hüseyin'in hilyelerinden bahseden eserlere denir. Abdullah Salahaddîn-i Uşşakî'nin *Hilye-i Hasanen-i Ahseneyn* adlı eseri bu türe ait önemli bir örnektir.

Hilye-i Evliya: Tasavvuf büyüklerinin bedenî ve ahlâkî özelliklerinden bahseden eserlere denir. Vecdî Ahmed Efendî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ ve Ravzâtü'l-Asfiyâ*'sı türün önemli bir örneğidir.

Bunların dışında dört mezheb imamı, Bahauddin Nakşibend ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî gibi âlim ve mutasavıfların hilyelerinden bahseden eserler de yazılmıştır²⁵.

Sonuç

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür:

1. Hazreti Muhammed'in bedenî özelliklerinden bahseden hilye-i Nebevîler siyer edebiyatının bir koludur.
2. İlk defa Arap edebiyatında görülen bu türün ortaya çıkışının en başta gelen sebebi, Hz. Peygamber'i tanıma arzusu ve ona duyulan sevgidir.
3. Hilye ile ilgili bilgiler, başta Hz. Ali ve Hind b. Ebi Hâle olmak üzere ashabin önde gelen isimlerinin rivayetlerine dayanmaktadır.
4. Hilye-i Nebevî ile ilgili bilgiler önceleri siyer, tabakat ve hadis kitaplarında dağınık bir hâlde bulunurken daha sonra bir araya getirilmiştir. Bu konuda Tirmizî'nin *Kitabü's-Şemâil* adlı eseri öncü niteliği taşımaktadır.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfikar Güngör, a.g.t., s. 32-38.

5. Türk Edebiyatı'nda hilyelerle ilgili ilk müstakil örneklere XVI. asırda raslanmaktadır. Edebiyatımızda manzum ve mensur olamk üzere Hilye-i Nebevî ile ilgili çok sayıda eser yazılmıştır.

6. Manzum hilye-i Nebevîler'in ilki Şerifî'nin *Risâle-i Hilyeti'r* adlı mesnevîsidir. Türün en önemli örneği ise, kendisinden sonra yazılan çok sayıda hilyeye örneklik ve kaynaklık teşkil eden, Hakânî Mehmed Bey'in Hilye-i Hâkânî adlı mesnevîsidir.

7. Manzum hilye-i Nebevîler, Hz. Peygamber'in bedenî özelliklerinin nakledildiği rivayetlerin birer şerhi sayılabilir. Bu eserler hem ilmî ve didaktik bir üslupla yazılmış; hem de edebî teşbih unsurları ile edebî bir muhtevaya bürünmüştür.

8. Türk Edebiyatı'nda, Hz. Peygamber'in hilyesi örnek olarak alınarak, Hilye-i Enbiyâ, Hilye-i Çâr-yâr, Hilye-i Haseneyn, Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Hilye-i Evliyâ türlerinde eserler de yazılmıştır.